

Boodschap ter gelegenheid van de viering van de 37ste
Internationale Dag voor de Vrede, 1 januari 2004

Een altijd actuele opdracht: vrede onderwijzen

Mijn woorden zijn gericht aan u, regeringsleiders, die de taak hebben om de vrede te bevorderen!

Aan u, juristen, die zich toelagen op het uitzetten van wegen tot vreedzame overeenstemming, en conventies en verdragen ontwerpen die de internationale rechtsorde versterken!

Aan u, docenten van de jeugd, die zich in alle delen van de wereld onvermoeibaar inzetten om de gewetens te richten naar begrip en dialoog!

En aan u, mannen en vrouwen die in de verleiding verkeren om te grijpen naar het onaanvaardbare middel van de terreur, waardoor u de zaak waarvoor u strijdt juist in diskrediet brengt!

Luistert allen naar het nederige beroep dat de Opvolger van Petrus op u doet met de uitroep: ook vandaag, aan het begin van het nieuwe jaar 2004, blijft vrede mogelijk. En als vrede mogelijk is, is het ook een plicht!

Een praktisch initiatief

1. Mijn eerste Boodschap voor de Wereldvredesdag, van begin januari 1979, had als thema: *'Om vrede te bereiken, opvoeden tot vrede'*.

Die nieuwjaarsboodschap was een voortzetting van de weg die was uitgezet door de eerbiedwaardige paus Paulus VI, die elk jaar op 1 januari een Wereldgebedsday voor de Vrede wilde vieren. Ik citeer de woorden van de toenmalige paus voor het

nieuwe jaar 1968: "Het is ons verlangen, dat in het vervolg deze viering ieder jaar bij het begin van de kalender, die de weg van het menselijk leven in de tijd meet en afbakt, zal worden herhaald, als een wens en een belofte dat de vrede met zijn rechtvaardig en weldadig evenwicht het verloop van de toekomstige geschiedenis zal beheersen."¹

Trouw aan de wensen die door mijn eerbiedwaardige voorganger op de Stoel van Petrus zijn geuit, heb ik deze nobele traditie jaarlijks voortgezet door de eerste dag van

1. Paulus VI, Boodschap voor de viering van een 'dag van de vrede', 1 januari 1968 (8 december 1967), in: *Katholiek Archief* 23/1 (5 januari 1968), 1.

2. 1968: 1 januari:
Wereldvredesdag

1969: *De bevordering van de mensenrechten, de weg naar vrede*

1970: *Vredes-educatie door verzoening*

1971: *Iedere mens is mijn broeder*

1972: *Als je vrede wenst, werk dan aan gerechtigheid*

1973: *Vrede is mogelijk*

1974: *Vrede hangt ook van jou af*

1975: *Verzoening, de weg naar vrede*

1976: *De echte vredeswapens*

1977: *Als je vrede wilt, verdedig dan het leven*

1978: *Neen tegen geweld, ja tegen vrede*

3. Dit zijn de thema's van de 25 achtereenvolgende Wereldvredesdagen:

1979: *Om vrede te bereiken, opvoeden tot vrede*

1980: *De waarheid, de kracht van de vrede!*

1981: *Om de vrede te dienen, eerbiedig de vrijheid*

1982: *De vrede: een gave van God welke is toevertrouwd aan de mensen*

1983: *De dialoog voor de vrede, een uitdaging voor onze tijd*

1984: *De vrede komt voort uit een nieuw hart*

vervolg noten op blz. 5

elk kalenderjaar te wijden aan de bezinning op en het gebed voor de vrede in de wereld.

In de 25 jaar van het pontificaat die de Heer mij tot dusver heeft gegeven, heb ik nooit nagelaten om mij tegenover Kerk en wereld duidelijk uit te spreken en gelovigen en alle mensen van goede wil uit te nodigen om zich in te zetten voor de zaak van de vrede en te helpen om dit fundamentele ideaal te verwezenlijken en daarmee de wereld te verzekeren van een betere toekomst, gekenmerkt door een vreedzaam samenleven en wederzijds respect.

Ook dit jaar voel ik mij verplicht om alle mannen en vrouwen in alle werelddelen uit te nodigen om opnieuw een Wereldvredesdag te vieren. De noodzaak dat de mensheid de weg naar eendracht hervindt, is thans groter dan ooit, overweldigd als zij is door egoïsme en haat, door machtsbelustheid en wraakzucht.

De wetenschap van de vrede

2. De elf boodschappen die paus Paulus VI tot de wereld richtte, zetten steeds verder de weg uit die gevolgd moest worden om het vredesideaal te bereiken. Langzaam maar zeker werkte de grote paus de verschillende hoofdstukken uit van een ware 'wetenschap van vrede'. Het kan nuttig zijn om bij deze gelegenheid de thema's op te halen van de boodschappen die paus Paulus VI ons heeft nagelaten.² Deze boodschappen zijn stuk voor stuk nog altijd actueel. Sterker nog, in het licht van de tragedie van de oorlogen die aan het begin van het derde millennium overal ter wereld, en met name in het Midden Oosten, nog altijd tot bloedvergieten leiden, krijgen zij hier en daar zelfs de klank van profetische vermaningen.

Een handleiding van de vrede

3. Van mijn kant heb ik tijdens de 25 jaar

van mijn pontificaat getracht voort te gaan op de weg die door mijn eerbiedwaardige voorganger is uitgezet. Aan het begin van ieder nieuw jaar heb ik mensen van goede wil uitgenodigd om zich in het licht van de rede en het geloof te bezinnen op de verschillende aspecten van een ordelijke coëxistentie.

Het resultaat is een synthese van onderricht over de vrede die *een soort handleiding* over dit fundamentele thema vormt: een handleiding die gemakkelijk te begrijpen is voor wie de zaak goed gezind is, maar tegelijkertijd veel eist van iedereen die zich betrokken voelt bij de toekomst van de mensheid.³

De verschillende kleuren van het prisma van de vrede zijn nu ruimschoots belicht. Wat rest, is het werk dat maakt dat het ideaal van een vreedzame coëxistentie, met alle specifieke eisen van dien, onderdeel gaat vormen van het bewustzijn van alle mensen en volken. Wij christenen kennen de opdracht om onszelf en anderen te onderwijzen in de vrede als iets wat tot de kern van ons geloof behoort. Voor christenen is het verkondigen van vrede in feite hetzelfde als het verkondigen van Christus, die "onze vrede" is (Ef 2,14); het is het verkondigen van zijn evangelie, dat een "evangelie van vrede" is (Ef 6,15); het is het oproepen van alle mensen tot de zaligmakende staat van 'vredestichters' (vgl. Mt 5,9).

Vrede onderwijzen

4. In mijn boodschap voor de Wereldvredesdag van 1 januari 1979 deed ik de oproep '*Om vrede te bereiken, opvoeden tot vrede*'. Die oproep is thans dringender dan ooit, omdat mannen en vrouwen in het licht van de tragedies waardoor de mensheid nog altijd wordt geteisterd, geneigd zijn zich over te geven aan fatalisme, alsof vrede een onbereikbaar ideaal is.

De Kerk heeft daarentegen altijd geleerd en leert ook nu nog een heel eenvoudig axioma: *vrede is mogelijk*. Sterker nog, de Kerk wordt nooit moe te herhalen dat *vrede een plicht is*. De vrede moet worden gegrondvest op de vier pijlers die Johannes XXIII heeft aangegeven in zijn Encycliek *Pacem in terris*: waarheid, gerechtigheid, liefde en vrijheid. Hiermee wordt dus een taak opgelegd aan allen die de vrede lief is: *deze idealen onderwijzen aan nieuwe generaties*, om zo te werken aan een betere toekomst voor heel de mensheid.

Het onderwijzen van legaliteit

5. Bij deze taak van het onderwijzen van vrede is het van het grootste belang om mensen en volken ertoe te brengen om *de internationale rechtsorde te respecteren* en om de verplichtingen te respecteren die aangegaan zijn door de autoriteiten die hen op wettige wijze vertegenwoordigen. Vrede en de internationale rechtsorde zijn nauw met elkaar verbonden: *de wet steunt de vrede*.

Vanaf het eerste begin van de beschaving hebben zich ontwikkelende menselijke gemeenschappen ernaar gestreefd om afspraken en pacten te sluiten die willekeurig gebruik van geweld moesten voorkomen en het mogelijk maakten om een vreedzame oplossing te vinden voor geschillen die zich zouden kunnen voordoen. Naast de rechtssystemen van de afzonderlijke volken ontstond geleidelijk nog een ander normenstelsel dat bekend werd als het *ius gentium* (het volkerenrecht). Dit rechtssysteem breidde zich in de loop der tijd geleidelijk aan uit en werd verfijnd in het licht van de historische ervaringen van de verschillende volken.

Dit proces kwam in een stroomversnelling met het ontstaan van de moderne staten. Vanaf de zestiende eeuw hielden juristen, filosofen en theologen zich bezig met

de ontwikkeling van de verschillende paragrafen van het internationale recht en de verankering daarvan in de fundamentele postulaten van het natuurrecht. Dit proces leidde in toenemende mate tot de formulering van *universele principes die voorafgaan aan en voorrang hebben op het nationale recht van staten* en die gebaseerd zijn op de eenheid en gemeenschappelijke roeping van de menselijke familie.

Centraal in dit alles staat zonder twijfel het principe *pacta sunt servanda*: akkoorden die vrijwillig zijn ondertekend, moeten ook worden nagekomen. Dit is het cruciale, altijd geldende uitgangspunt van iedere verhouding tussen verantwoordelijke partijen bij een overeenkomst. Schending van dit principe leidt noodzakelijkerwijs tot een onrechtmatige situatie en daarmee tot frictie en meningsverschillen die onvermijdelijk blijvende negatieve gevolgen met zich meebrengen. Het is goed om deze fundamentele regel in herinnering te roepen, zeker in een tijd waarin men geneigd is eerder een beroep te doen op de *wet van de sterkste* dan op de *kracht van de wet*.

Eén van die momenten was zonder twijfel het drama dat de mensheid heeft ondergaan tijdens de Tweede Wereldoorlog: een poel van geweld, vernietiging en dood zoals men nog nooit had meegemaakt.

Respect voor de wet

6. Die oorlog, met alle gruwelijkheden en ontstellende schendingen van de menselijke waardigheid die hij met zich meebracht, leidde tot *een grondige vernieuwing van de internationale rechtsorde*. De verdediging en bevordering van de vrede gingen de kern vormen van een ingrijpend gemoderniseerd stelsel van normen en instituties. De taak van het bewaken van de vrede en veiligheid in de wereld en de ondersteuning van inspanningen van staten om deze fundamen-

1985: *De vrede en de jongeren trekken samen op*

1986: *Vrede is een waarde zonder grenzen – Noord-Zuid, Oost-West: één enkele vrede*
1987: *Ontwikkeling en solidariteit: twee sleutels voor de vrede*

1988: *Godsdienstvrijheid, voorwaarde om samen de vrede te beleven*

1989: *Minderheden respecteren om vrede te scheppen*
1990: *De vrede met God de schepper; de vrede met de gehele schepping*

1991: *Wilt u vrede, eerbiedig dan het geweten van iedere mens*

1992: *Alle gelovigen verenigd in de opbouw van de Kerk*

1993: *Wie de vrede zoekt, komt de armen tegemoet*

1994: *De oorsprong van de vrede van de mensheid ligt binnen het gezin*

1995: *Vrouwen: leraressen van vrede*

1996: *Laten wij de kinderen een toekomst van vrede geven!*

1997: *Schenk vergeving, ontvang vrede*

1998: *Gerechtigheid voor ieder leidt tot vrede voor allen*
1999: *Het geheim van echte vrede: eerbiediging van de mensenrechten*

2000: *Vrede op aarde voor mensen in wie God een welgevallen heeft*

vervolg noten op blz. 6

tele belangen van de mensheid te behoeden en te waarborgen, werd door de regeringen toevertrouwd aan een organisatie die voor dit doel werd opgericht – de *Verenigde Naties* – met een *Veiligheidsraad* die brede discretionaire bevoegdheden kreeg. De spil van het systeem was *het verbod op het gebruik van geweld*. Op dit verbod zijn volgens het welbekende zevende hoofdstuk van het *Handvest van de Verenigde Naties* slechts twee uitzonderingen mogelijk. De eerste erkent het *natuurlijke recht op een gerechtvaardigde verdediging*, dat dient te worden uitgeoefend volgens specifieke regels en binnen het verband van de Verenigde Naties en daarmee ook binnen de traditionele grenzen van *noodzakelijkheid* en *proportionaliteit*.

De andere uitzondering vormt het *systeem van collectieve veiligheid*, dat de Veiligheidsraad de bevoegdheid en verantwoordelijkheid geeft om de vrede te bewaren, besluitvaardig, maar met beleid.

Het systeem dat met het *Handvest van de Verenigde Naties* werd ontwikkeld, was bedoeld om “komende geslachten te behoeden voor de gesel van de oorlog, die tweemaal in ons leven onnoemelijk leed over de mensheid heeft gebracht”.⁴ In de daarop volgende decennia zorgden de verdeling van de internationale gemeenschap in vijandelijke blokken, de Koude Oorlog in één deel van de wereld, het uitbreken van gewelddadige conflicten in andere gebieden en het fenomeen terrorisme voor een steeds grotere breuk met de ideeën en verwachtingen van de periode direct na de oorlog.

Een nieuwe internationale orde

7. Toch moet gezegd worden dat de Verenigde Naties als organisatie, ondanks de beperkingen en vertragingen die groten-deels zijn toe te schrijven aan de tekortkomingen van de leden, een aanzienlijke bij-

drage heeft geleverd aan de bevordering van het respect voor de menselijke waardigheid, de vrijheid van volken en de voorwaarden voor ontwikkeling, en daarmee de culturele en institutionele voedingsbodem heeft gecreëerd voor de totstandbrenging van vrede.

De inspanningen van nationale overheden zullen een enorme stimulans ondervinden van het besef dat de idealen van de Verenigde Naties zich wijd verbreid hebben, met name in de praktische blijken van solidariteit en vrede van de zijde van vele mensen die ook betrokken zijn bij *non-gouvernementele organisaties* en *bewegingen* voor mensenrechten.

Dit vormt een belangrijke impuls voor een hervorming die het de Verenigde Naties als organisatie mogelijk zou maken om doelmatig te functioneren in het nastreven van de door haarzelf vastgestelde doelstellingen, die nog altijd gelden: “Staande voor een nieuwe en moeilijkere etappe van haar authentieke ontwikkeling heeft de mensheid nu een *hogere graad van internationale ordening* nodig.”⁵ Staten moeten deze doelstelling opvatten als een duidelijke morele en politieke taak die prudentie en vastberadenheid vereist. Ik zou in dit verband de woorden van bemoediging willen aanhalen die ik in 1995 heb gesproken: “Het is noodzakelijk dat de organisatie van de Verenigde Naties van een kil administratief instituut steeds meer uitgroeit tot een intellectueel centrum, waarin alle naties van de wereld zich thuisvoelen en hun gemeenschappelijk bewustzijn ontplooiën, om zagezegd een *familie der naties* te zijn.”⁶

De dodelijke gesel van het terrorisme

8. Het internationale recht staat in deze tijd onder zware druk om oplossingen te bieden voor conflictsituaties die voortkomen uit het veranderde landschap van de

2001: *Dialoog tussen culturen voor een beschaving van liefde en vrede*

2002: *Geen vrede zonder gerechtigheid, geen gerechtigheid zonder vergeving*

2003: *'Pacem in terris': een permanente opdracht*

4. *Preambule*.

5. Johannes Paulus II, *Encycliek Sollicitudo rei socialis* (30 december 1987), 43, in: *Kerkelijke documentatie* 16/3 (maart 1988), 127.

6. Johannes Paulus II, *Toespraak voor de Verenigde Naties ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de wereldorganisatie 'De mensheid heeft moed nodig voor de toekomst'*, New York (5 oktober 1995), 14, in: *Kerkelijke documentatie* 23/10 (december 1995), 448.

huidige wereld. Bij die conflictsituaties zijn vaak *partijen* betrokken *die zelf geen landen zijn*, maar entiteiten die voortkomen uit de ineenstorting van landen of verbonden zijn aan onafhankelijkheidsbewegingen of getrainde criminele organisaties. Het is moeilijk om met een rechtssysteem dat bestaat uit normen die in de loop der eeuwen zijn neergelegd *als instrument om de betrekkingen tussen soevereine staten te reguleren*, met conflicten om te gaan waarbij ook entiteiten betrokken zijn *die niet als staat in de traditionele zin van het woord kunnen worden beschouwd*. Dit is name het geval met terroristische groeperingen.

De gesel van het terrorisme is de afgelopen jaren in hevigheid toegenomen en heeft brute massamoorden tweeweggebracht die alleen maar grotere obstakels hebben opgeworpen op de weg van dialoog en onderhandelingen en die de spanningen hebben vergroot en de problemen verergerd, met name in het Midden-Oosten.

Niettemin mag *de strijd tegen het terrorisme*, wil die gewonnen worden, *niet uitsluitend beperkt blijven tot repressie en strafoperaties*. Het is essentieel dat het gebruik van geweld, zelfs wanneer dat geboden is, vergezeld gaat van een eerlijke en heldere analyse van de *redenen achter de terroristische aanslagen*. De strijd tegen het terrorisme moet ook worden gevoerd *op het niveau van politiek en onderwijs*: enerzijds door iets te doen aan de onderliggende oorzaken, onrechtvaardige situaties die mensen vaak aanzetten tot steeds wanhopiger en gewelddadiger acties; anderzijds door te onderstrepen dat het onderwijs geïnspireerd moet zijn op respect voor het menselijk leven in iedere situatie: de eenheid van het menselijk ras is een sterkere realiteit dan alle mogelijke oorzaken van verdeeldheid onder individuele personen en volken.

In de noodzakelijke strijd tegen het terrorisme, is het nu aan het internationale

recht om wettige instrumenten te ontwikkelen die voorzien in doeltreffende middelen voor de preventie, het volgen en het onderdrukken van de criminaliteit. In elk geval moeten democratische regeringen goed weten dat het gebruik van geweld tegen terroristen *geen rechtvaardiging kan zijn voor een verloochening van de principes van rechtmatigheid*. Politieke beslissingen zouden onaanvaardbaar zijn als zij succes beogen zonder erkenning van fundamentele mensenrechten, *aangezien het doel nooit de middelen heiligt*.

De bijdrage van de Kerk

9. “Gelukkig die vrede brengen, want zij zullen kinderen van God genoemd worden” (Mt 5,9). Hoe kunnen deze woorden, een oproep om zich in te zetten op het immense werkterrein van de vrede, zo’n sterke weerklank in het menselijk hart vinden, als zij niet correspondeerden met een niet te onderdrukken hoop en verlangen in ons? En waarom zouden de vredestichters kinderen van God worden genoemd, als God niet van nature een God van vrede was? Juist om die reden bevat de heilsboodschap die de Kerk in heel de wereld verkondigt, in haar leer elementen die van fundamenteel belang zijn voor de ontwikkeling van de principes die vereist zijn voor een vreedzame coëxistentie van volken.

De geschiedenis leert ons dat bij de totstandbrenging van vrede het respect voor een ethische en juridische orde niet buiten beschouwing kan worden gelaten, volgens het aloude adagium: “*Serva ordinem et ordo servabit te*” (bewaars de orde en de orde zal u bewaren). Het internationale recht moet ervoor zorgen dat niet het recht van de sterkste prevaleert. Het essentiële doel van het internationale recht is dat het “de materiële kracht van de wapens [vervangt] door de morele kracht van de wet”,⁷ en voorziet in

7. Benedictus XV, *Oproep aan de leiders van de oorlogvoerende naties* (1 augustus 1917), in: *AAS* 9 (1917), 422.

passende sancties bij overtredingen en een adequate schaderegeling voor slachtoffers. Dit moet ook gelden voor regeringsleiders die ongestraft de waardigheid en rechten van de mens schenden en zich verschuilen achter het onaanvaardbare excuus dat het binnenlandse aangelegenheden betreft.

In een toespraak die ik op 13 januari 1997 hield voor het corps diplomatique dat bij de Heilige Stoel is geaccrediteerd, merkte ik op dat *het internationale recht* primair een instrument is voor het nastreven van vrede: "Het internationale recht is lange tijd recht van oorlog en vrede geweest. Ik ben van mening dat het steeds meer geroepen is om uitsluitend recht van vrede te worden, vervat in gerechtigheid en solidariteit. En in deze context *moet het recht geïnspireerd zijn op de ethiek*; de ethiek kan zelfs een voorbereidende rol spelen bij het opstellen van het recht, in de zin dat het de weg wijst naar wat goed en rechtvaardig is."⁸

De leer van de Kerk heeft door de eeuwen heen, puttend uit de filosofische en theologische ideeën van vele christelijke denkers, een belangrijke bijdrage geleverd aan de oriëntatie van het internationale recht op het algemeen welzijn van de gehele menselijke familie. Zeker in de meer recente geschiedenis hebben pausen niet gearzeld om het grote belang van het internationale recht voor de vrede te benadrukken, in de overtuiging dat "de vrucht van de gerechtigheid in vrede [wordt] gezaaid voor hen die vrede stichten" (Jak 3,18). Dat is de weg die de Kerk met de middelen die haar passen wil volgen, in het eeuwige licht van het evangelie en met de onmisbare steun van het gebed.

De beschaving van liefde

10. Tot besluit van deze overwegingen denk ik dat het nodig is nog eens te herhalen dat voor de totstandbrenging van ware vrede in

de wereld *rechtvaardigheid haar vervulling moet krijgen in naastenliefde*. Maar deze weg kan men slechts volbrengen wanneer rechtvaardigheid wordt gecompliceerd door liefde. Rechtvaardigheid en liefde lijken soms *tegengestelde krachten*. In feite zijn het slechts *twee gezichten van een en dezelfde realiteit*, twee dimensies van het menselijk leven die met elkaar geïntegreerd moeten worden. De geschiedenis leert ons dat dit waar is. Daaruit blijkt hoe de rechtvaardigheid vaak niet in staat is om zich los te maken van rancune, haat en zelfs wreedheid. *Rechtvaardigheid op zichzelf is niet voldoende*. Zij kan zelfs zichzelf verraden, wanneer zij niet openstaat voor de diepere kracht van de liefde.

Om deze reden heb ik christenen en alle mensen van goede wil vaak voorgehouden dat *vergeving nodig is* om problemen tussen mensen onderling en tussen volken op te lossen. *Zonder vergeving kan er geen vrede zijn!* Ik zeg dat nu weer, waarbij mijn gedachten met name uitgaan naar de voortdurende crisis in Palestina en het Midden-Oosten: er zal geen oplossing worden gevonden voor de grote problemen die al veel te lang lijden hebben veroorzaakt onder de volken in deze gebieden, totdat men het besluit neemt om de logica van een simpele *rechtvaardigheid* te overstijgen en zich ook open te stellen voor de logica van de *vergeving*.

Christenen weten dat God juist uit liefde een relatie met de mens is aangegaan. En liefde is de reactie die Hij van de mens verwacht. Liefde is dan ook *de meest verheven en edele relatievorm* die tussen mensen mogelijk is. Liefde moet daarom alle sectoren van het menselijk leven inspireren en zich ook uitstrekken tot de internationale orde. Alleen een mensheid waarin de 'beschaving van liefde' heerst, zal in staat zijn om in waarachtige en duurzame vrede te leven.

Aan het begin van het nieuwe jaar wil ik

8. Johannes Paulus II, Toespraak tot het corps diplomatique (13 januari 1997), 4, in: *Insegnamenti*, xx/1 (1997), 97.

nogmaals voor alle vrouwen en mannen van iedere taal, godsdienst en cultuur het eeuwenoude axioma herhalen: “*Omnia vincit amor*” (liefde overwint alles). Ja, dierbare broeders en zusters over heel de wereld, de liefde zal uiteindelijk overwinnen! Laat een ieder zich inzetten om deze overwinning te bespoedigen. Want dat is toch waarop ieder

mens in het diepst van zijn hart hoopt.

Vanuit het Vaticaan, 8 december 2003.

Johannes Paulus II

Vertaling: drs. P.C. de Die